УДК 378.091.011.3-051:37.032-021.483
DOI 10.31494/2412-9208-2020-1-3-381-387

THEORETICAL PRINCIPLES OF PREPARATION OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR THE FORMATION OF TOLERANCE IN STUDENTS

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ

Olga POPOVA,

Ольга ПОПОВА,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

кандидат педагогічних наук,
доцент

poi2009bam@ukr.net

Angelika LESYK,

Анжеліка ЛЕСИК,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor

кандидат педагогічних наук,
доцент

as_lesyk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

*Berdiansk state pedagogical
university*

*Бердянський державний
педагогічний університет*

✉ 4 Schmidta St., Berdiansk,
Zaporizhzhia region, 71100

✉ вул. Шмідта, 4
м. Бердянськ, Запорізька обл/

Original manuscript received: September 27, 2020

Revised manuscript accepted: November 25, 2020

ABSTRACT

An attempt in theory to ground maintenance of theoretical preparation of future teachers of initial school to forming of tolerance of students as an issue of the day is done in the article. A teacher must be not only a competent specialist in industry of primary education but also creative personality able to organize the studies of junior schoolchildren on principles of pedagogics of collaboration, to humanism, tolerance. Conception of New Ukrainian school sends a modern teacher to the construction of such educational environment, in that relations are built on the basis of community of interests, aims, solidarity and trust. tolerance of junior schoolchildren can form only an extraordinarily moral teacher that owns principles and receptions of commoncommunication is capable to see valuable personality in each, integrally to perceive her as individual and unique, and self-perfection. Essence of tolerance is certain authors in different areas of science. Modern philosophers understand tolerance as moral quality of personality that characterizes tolerant attitude toward other people, regardless of their ethnic, national or cultural belonging; tolerant attitude is toward other looks, habits. Psychologists interpret tolerance as firmness to the conflicts, readiness to the dialogic intermingling with people that cause a negative reaction; ability of individual in problem situations actively to co-operate with an environment for successful adaptation, non-admission of confrontation and development of positive mutual relations from surroundings. In pedagogical researches, going near tolerance is determined in two aspects: dialogue as a form of display of tolerance, co-operation in the conditions of multiculturalness. Tolerance of teacher of initial school appears in a working situation during co-operating with all participants of educational process, conditioned by vital experience, character properties, moral principles, and envisages the use of all

facilities for the achievement of communicative aim. Preparation of future teachers of initial school to forming of tolerance junior schoolchildren will have more effective, if this process will be provided by the specially worked out complex of tasks that envisage making of practical abilities and skills to develop tolerance for students. Exactly further scientific secret services will be dedicated it on issue of research.

Key words: *tolerance, preparation of future teachers of initial school, tolerance of teacher of initial school.*

Вступ. Зміна концептуальних засад і теоретико-методичних підходів підготовки майбутніх учителів початкової школи визначає суттєве оновлення цього процесу, починаючи зі змісту освітніх компонентів освітньо-професійних програм, які забезпечують формування фахових компетентностей, так і введення вибіркового складника, що сприяє побудові індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти. Це має бути не лише компетентний фахівець у галузі початкової освіти, а й творча особистість, здатна організувати навчання молодших школярів на засадах педагогіки співробітництва, дитиноцентризму, гуманізму, толерантності. Концепція Нової української школи спрямовує сучасного вчителя на побудову такого освітнього середовища, у якому відносини будуються на основі спільності інтересів, цілей, солідарності, взаємоповаги й довіри.

Важливість проблеми формування толерантної особистості визначається такими державними документами: Конституція України, «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Закон України «Про освіту» тощо, в яких, зокрема йдеться про формування в молоді культури міжнаціональних відносин, готовності жити в полікультурному суспільстві та виховання в неї толерантності, поваги до культури і традицій свого та інших народів.

Разом з тим, усе частіше в засобах масової інформації з'являються повідомлення про грубе й цинічне ставлення молодших школярів до своїх однолітків, а також (що взагалі неприпустиме!) застосування непедагогічних методів учителями, авторитаризм, зверхність у стосунках з учнями. Уважаємо, що толерантність молодших школярів може сформувати тільки надзвичайно моральний педагог, який володіє принципами й прийомами спілкування, здатний бачити в кожному повноцінну особистість, цілісно сприймати її як індивідуальну й неповторну, а також здатного до саморозвитку й самовдосконалення. Саме це актуалізувало проблему нашого дослідження.

Мета статті – обґрунтувати зміст теоретичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування толерантності учнів.

Для досягнення мети слід виконати такі **завдання**: проаналізувати наукові джерела під кутом зору досліджуваної проблеми, а саме розкрити суть психолого-педагогічного аспекту формування толерантності вчителя; результативності формування цього процесу як запоруки успішної реалізації взаємодії учнів в освітньому процесі початкової школи.

Методи й методики дослідження. У роботі використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз (психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури) для порівняння різних поглядів на обрану проблему; змістово-теоретичне узагальнення під час формулювання результатів та визначення подальших шляхів дослідження.

Результати дискусії. У «Декларації принципів толерантності» (Декларація, 1995), схваленій 185 державами, толерантність визначається як повага, прийняття, правильне розуміння полікультурності світу, форм самовираження й способів виявлення людської індивідуальності, тобто гармонія різноманіття. Крім того, у цьому документі підкреслюється, що толерантність є активним відношенням, сформованим на основі визнання універсальних прав і свобод людини, що поширюється за допомогою освіти, законодавства, ЗМІ.

Процес формування толерантності як необхідної умови професійного становлення вчителя розглядають Н.А. Козинець, О.Д. Матієнко, В.О. Пономарьова, С.М. Шабат-Савка та ін. Показники толерантності вчителя, у тому числі, й початкової школи, виділяють Л.Ю. Ачасова, Н.А. Котух, В. Д. Уланов та ін.; її критерії і рівні визначають О.І. Дворнікова, О.О. Крамарева, О.Д. Матієнко, І.І. Сорокін та ін.

Толерантність вважають складним, багатоаспектним і багатокомпонентним феноменом, що виявляється в різноманітності форм і видів, поширюється на всі сфери соціального та індивідуального життя людини, а також є важливим виміром будь-якого процесу і стану.

Досить детально розкривається поняття «толерантність у вихованні», пояснюються його головні принципи та шляхи реалізації в «Енциклопедії освіти (Енциклопедія, 2008). У цій праці зазначено, що діяльність педагога «з позиції толерантності має три аспекти: особистість вихователя, якому притаманні толерантні якості; прояв толерантності в професійній діяльності; реалізація принципів толерантності в педагогічному спілкуванні» (там само, с. 913).

Спробуємо визначити суть толерантності в різних галузях науки. Так, у філософській літературі (Р. Валітова, П. Кінг, В. Лекторський та ін.) толерантність трактується як ознака впевненості в собі й надійності у власних позиціях, ознака відкритості поглядів, яка не боїться порівняння й конкуренції. Крім того, це поняття визначається як особливий принцип існування світу, що людина будує на основі розуміння й прийняття множинності, розуміння буття, визнання неминучості існування розходжень у судженнях. В. Соловйов наголошує на ключовій комунікативній функції толерантності, яка полягає в тому, що вона забезпечує встановлення контакту й розвиток діалогічних відносин на індивідуальному, соціально-груповому і культурному рівнях. Отже, сучасні філософи розуміють толерантність як моральну якість особистості, що характеризує терпиме відношення до інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної

приналежності; терпиме відношення до інших поглядів, звичок (Пономарьова, 2011).

У наукових психологічних працях (А. Асмолов, С. Братченко, Н. Лебедева, Е. Клепцова, В. Глебкін, У. Солдатова, Н. Тарабріна та ін.) толерантність тлумачиться як стійкість до конфліктів, готовність до діалогічного спілкування з людьми, які викликають негативну реакцію; здатність індивіда в проблемних ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем для успішної адаптації, недопущення конфронтації й розвитку позитивних взаємин з оточенням (Там само, 2011, с. 44). Хочемо ще раз наголосити на тому, що толерантність, на думку науковців, не припускає обов'язкової відмови від критики й тим паче – від власних переконань. Рівень толерантності багато в чому характеризує особистісні якості, моральну зрілість і зумовлює відносини з іншими людьми.

Нам імпонує характеристика проявів толерантності, подана І. Пчелінцевою:

- адекватна оцінка власних сил і здібностей; володіння навичками критичного мислення;

- віра у можливість подолати перешкоди; визнати індивідуальність внутрішнього світу іншої людини (за релігійними, національними та іншими особливостями);

- прийняття рішень, адекватних обставинам, що склалися;

- співпереживання, доброзичливість, емоційна оцінка подій;

- визнання можливості припускатися помилок; відкритість і прагнення до конструктивного діалогу (Пчелінцева, с.98–99).

У педагогічних дослідженнях підходи до толерантності визначаються у двох аспектах: діалогічність як форма вияву толерантності (В. Бойко, Е. Галицьких, Я. Довгополова, А. Логвіненко та ін.), взаємодія в умовах мультикультурності (Б. Вульфів, В. Галяпіна, Т. Гурова, В. Ігнатович та ін.). Проаналізувавши думки науковців, можемо зробити висновок щодо професійної толерантності вчителя початкової школи, яка виявляється в робочій обстановці під час взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, обумовлена життєвим досвідом, властивостями характеру, моральними принципами, й передбачає використання всіх засобів для досягнення комунікативної мети.

В основі толерантності знаходиться позитивне значення власної унікальності та унікальності іншої особистості. Для нашого дослідження важливою є позиція Т. Білоус, який розглядає толерантність як «комплексну особистісну якість, що підлягає цілеспрямованому вихованню в освітньому процесі й самовихованні та поєднує в собі: високий рівень знань, вмінь і навичок шанобливого ставлення до «іншого» під час особистісної взаємодії і спілкування; володіння моральними принципами та прийомами спілкування; здатність до цілісного сприйняття «іншого» з розумінням його специфічних характеристик як проявів індивідуальності та неповторності; емоційно-вольову готовність до критичного діалогу з «іншим»; здатність до

компромісу та готовність частково поступитися власними інтересами для подолання та попередження конфлікту; здатність критично ставитись до себе як до «іншого» для подальшого особистісного самовдосконалення» (Білоус, с. 8). Отже, толерантність учителя початкової школи припускає вироблення в нього здатності прийняття учнів такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди без обмеження власних інтересів. Здобувачі вищої освіти мають оволодіти принципами організації толерантного виховання, що передбачають, перш за все, створення такого освітнього середовища, де були б психологічно комфортні умови розвитку кожної особистості, її уподобань, творчих здібностей тощо.

Детальне опрацювання наукових джерел під кутом зору досліджуваної проблеми дало змогу узагальнити функції толерантності, які, на нашу думку, також важливі для вчителя початкової школи. Так, В. Огнев'юк, визначаючи толерантність як складне особистісне утворення, виділяє такі її функції:

- інформаційну, яка реалізується у фіксації інформації про соціально значущу цінність цього поняття;
- спонукальну, що виявляється в стимуляції активності співрозмовника до певних дій;
- координаційну – взаємне орієнтування й узгодження дій при організації спільної діяльності;
- емотивну – співчуття, співпереживання;
- дієву – зміна стану поведінки, індивідуально-сенсових переживань суб'єкта.

Організація взаємодії вчителя початкової школи з учнями на основі толерантності забезпечує взаєморозуміння, довіру, розвиток гармонійних взаємин між усіма учасниками освітнього процесу, тобто вміння погоджувати своє життя з іншими на підставі довіри й відповідальності.

Висновки. Толерантність учителя початкової школи розуміється як необхідна моральна якість, за допомогою якої реалізується організація особистісно-орієнтованого освітнього процесу, професійна здатність педагога встановлювати діалогічні відносини з суб'єктами освіти, що істотно відрізняються від нього сталими (стать, вік, темперамент) та змінними характеристиками особистості (соціальна ситуація, когнітивний розвиток, емоційний стан, фактори навчальних досягнень). Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування толерантності в молодших школярів буде ефективнішою, якщо цей процес забезпечуватиметься спеціально розробленим комплексом завдань, які передбачають вироблення практичних умінь і навичок розвивати толерантність в учнів. Саме цьому присвячуватимуться подальші наукові розвідки з проблеми дослідження.

Література

Білоус Т.М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Київ, 2004. 20с.

Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

Логвіненко А.Ю. Аналіз сутності поняття «толерантність» у сучасній педагогіці. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. Черкаси, 2013. № 23 (276). С. 51-55

Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плетей», 2017. 206 с.

Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ: Знання України, 2003. 450 с.

Пчелинцева И. Г. Построение толерантной среды в образовательном процессе высшего учебного заведения : дисс. д-ра пед. наук : 13.00.08. Санкт-Петербург, 2006. 356 с.

Пономарьова Г. Ф., Петриченко Л. О., Андреев М. В. Формування толерантності вчителя у навчально-виховному процесі освітнього закладу : монографія. Харків: Компанія СМІТ, 2011. 248 с.

References

Bilous, T.M. (2004) *Vihovannya tolerantnosti v studentiv vischih pedagogichnih navchalnih zakladiv u protsesi vivchennya inozemnoyi movi*: avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk: spets. 13.00.07 «Teoriya i metodika vihovannya». Kyiv [in Ukrainian].

Kremen, V. G. (Eds.). (2008) *Entsiklopediya osviti* / Akad. ped. nauk Ukrayini. Kyiv [in Ukrainian].

Logvinenko, A.Yu. (2013). Analiz sutnosti ponyattya «tolerantnist» u suchasniy pedagogitsi. *ilsnik Cherkaskogo universitetu. Seriya: Pedagogichni nauki. Cherkasi*, 2013. № 23 (276). S. 51-55

Bibik, N.M. (Eds.). (2017) *Nova ukrayinska shkola: poradnik dlya vchitelya*/ Kyiv: TOV «Vidavniichiy dim «Pleyadi» [in Ukrainian].

Ognev'yuk, V. O. (2003)/ *Osvita v sistemi tsinnostey stalogo lyudskogo rozvitku*. Kyiv:Znannya UkraYini [in Ukrainian].

Pchelintseva, I. G. (2006). *Postroenie tolerantnoy sredy v obrazovatelnom protsesse vyisshego uchebnogo zavedeniya* : diss. d-ra ped. nauk : 13.00.08. Sankt-Peterburg. [in Russian].

Ponomarova, G. F., Petrichenko, L. O., Andreev, M. V. (2011)/ *Formuvannya tolerantnosti vchitelya u navchalno-vihovnomu protsesi osvltного zakladu* : monografiya. Harkiv: Kompaniya SMIT[in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено спробу теоретично обґрунтувати зміст теоретичної підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування толерантності учнів як актуальну проблему. Педагог має бути не лише компетентним фахівцем у галузі початкової освіти, а й творчою особистістю, здатною організувати навчання молодших школярів на засадах педагогіки співробітництва, дитиноцентризму, гуманізму, толерантності. Концепція Нової української школи спрямовує сучасного вчителя на побудову такого освітнього середовища, у якому відносини будуються на основі спільності інтересів, цілей, солідарності, взаємоповаги й довіри.

толерантність молодших школярів може сформувати тільки надзвичайно моральний педагог, який володіє принципами й прийомами спілкування, здатний бачити в кожному повноцінну особистість, цілісно сприймати її як індивідуальну й неповторну, а також здатного до саморозвитку й самовдосконалення. Авторами визначено суть толерантності в різних галузях науки. Сучасні філософи розуміють толерантність як моральну якість особистості, що характеризує терпиме відношення до інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної приналежності; терпиме відношення до інших поглядів, звичок. Психологи тлумачать толерантність як стійкість до конфліктів, готовність до діалогічного спілкування з людьми, які викликають негативну реакцію; здатність індивіда в проблемних ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем для успішної адаптації, недопущення конфронтації й розвитку позитивних взаємин з оточенням. У педагогічних дослідженнях підходи до толерантності визначаються у двох аспектах: діалогічність як форма вияву толерантності, взаємодія в умовах мультикультурності. Толерантність учителя початкової школи виявляється в робочій обстановці під час взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, обумовлена життєвим досвідом, властивостями характеру, моральними принципами, й передбачає використання всіх засобів для досягнення комунікативної мети. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування толерантності в молодших школярів буде ефективнішою, якщо цей процес забезпечуватиметься спеціально розробленим комплексом завдань, які передбачають вироблення практичних умінь і навичок розвивати толерантність в учнів. Саме цьому присвячуватимуться подальші наукові розвідки з проблеми дослідження.

Ключові слова: толерантність, підготовка майбутніх учителів початкової школи, толерантність учителя початкової школи.